

Кравець Ніна

кандидат педагогічних наук, доцент

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ДІАЛОГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Діалогові технології сприяють реалізації методів навчання літератури розумово відсталих учнів. У процесі діалогу двох суб'єктів – учня-читача і автора твору через твір відбувається процес розвитку й соціалізації особистості розумово відсталого учня, корекції наявних інтелектуальних порушень, ознайомлення учня з духовними та матеріальними цінностями суспільства, його традиціями, оволодіння вміннями читацької діяльності. На значення діалогу в процесі читання тексту вказували у своїх роботах філософи, психологи, педагоги (Я. Андрєєва, М. Бахтін, М. Матюшкін, М. Менчинська, С. Лаврінський, С.Курганов, І. Небеленчук, Є. Пасічник, В. Храброва та ін.).

Відомі вчені-дефектологи теж звернули увагу на діалог у процесі навчання дітей. Зокрема А. Аксьонова, В. Василевська, М. Гнєзділов, В. Петрова, Л. Логвинова, Ж. Шиф відмічали, що для розумово відсталих учнів знижена активність у спілкуванні. Також відсутня мотивація мовлення, яке у них спонтанно не виникає. Розумово відсталим важко перейти з позиції слухача на позицію мовця. Зважаючи на це, у дослідженні нас цікавило питання реалізації методів навчання літератури у процесі застосування діалогових технологій. В експерименті взяли участь розумово відсталі учні 7-9 класів спеціальних загальноосвітніх шкіл Києва та ряду спеціальних загальноосвітніх шкіл різних областей України. Аналіз особових справ дітей свідчив, що в кожному класі навчаються діти з легкою і помірною розумовою відсталістю.

Проводячи діалогове навчання, ми враховували особливості спільної роботи учнів з учителем, один з одним, учнів з твором, тому звертали увагу на спільні й специфічні види й форми діалогового навчання. Експеримент проводили поетапно, враховуючи етапи вивчення твору: етап підготовки до сприймання

твору; сприймання твору; етап підготовки до аналізу твору; аналіз твору; підсумковий етап вивчення твору.

Підготовку учнів до сприймання твору розпочинали із ознайомлення з письменниками – авторами творів, зокрема про життєвий і творчий шлях, громадську діяльність. З цією метою застосовували прийоми репродуктивного методу, зокрема уявне інтерв'ю з письменником, завдяки якому школярі отримали знання про творчий шлях кожного автора та зміст його творів. Так, готуючи учнів до ознайомлення з оповіданням Ю. Збанацького «У розвідці», провели дослідницьку бесіду на визначення суспільно-історичної основи оповідання. Водночас використали прийом «відстрочена відгадка», запропонувавши учням на початку уроку задуматися над назвою оповідання, а відгадка розкрилася на наступному уроці в процесі ознайомлення з оповіданням.

На етапі сприймання твору звернули увагу на бідність словникового запасу школярів, насамперед відсутністю експресивної лексики, що негативно впливало на характеристику образів героїв. Зрозуміти статусно-рольову характеристику героїв допомогло застосування елементів дослідницького методу. Разом з учнями досліджували, які ролі виконують Ігор і Тимко – герої оповідання М. Чабанівського «Вірний» та як вони себе у них проявляють. Школярі визначали, який тип людини (хлопчиків) зобразив письменник, які вони ролі виконують та як себе у них проявляють. Водночас запропонували прочитати за ролями розмову Ігоря з Тимком про цуцика. З метою розширення словникового запасу школярів використали бесіду евристичного спрямування, запитання якої допомогли зрозуміти зміст оповідання та усвідомити смисл зображених у ньому подій, явищ.

Розумово відсталі учні, як і їхні ровесники з типовим розвитком, люблять фантазувати, тому прийом «фантастичне доповнення» вимагав ходу думки про те, як можна було б щасливо закінчити оповідання «Диве козеня».

На етапі підготовки до аналізу твору використали завдання, що поєднували аналітичні запитання та запитання евристичного спрямування, які відображали послідовність зображених подій, явищ, характеристику вчинків героїв, їхні стосунки, поведінку, причинно-наслідкові зв'язки між зображеним. Бесіду

евристичного спрямування проводили так, щоб учні могли відповісти на запитання: чому?, для чого?, чому так сталося? та інші, водночас звертаючи увагу на розмову між тухольцями і завойовниками. Так, для кращого оволодіння учнями змістом і усвідомленням смислу поведінки героїв повісті І. Франка «Захар Беркут» звернули увагу учнів на розмову між Захаром Беркутом і Тугаром Вовком, виразно прочитавши її, відтворюючи особливості мовлення кожного героя та запропонували учням вголос прочитати розмову між героями, звертаючи увагу на прояв рис характеру й поведінки під час розмови. По закінченню бесіди, працюючи з технологією «Діаграма Вена», учні створювали усні портрети Захара і Тугара. Проводячи аналіз оповідання Ю. Збанацького «У розвідці», учні вчилися описувати не лише образ Федька, а й коника, якому після ретельного догляду за ним Федька дано кличку Орлик.

З метою перевірки ставлення учнів до описаних в оповіданнях подій застосовували прийом «мікрофон», завдяки якому кожен учень висловлював власну думку, рефлексував: «Найбільше я хвилювався, коли ...», «Шкода, що оповідання закінчилося, мені хочеться дізнатися, як...».

Аналіз мовлення кожного з героїв допомагав школярам зрозуміти вчинки, характер, особливості поведінки героїв. Порівнюючи особливості мовлення Ігоря і Тимка, вживану ними лексику, акцентували увагу учнів на інтонацію, з якою кожен з героїв звертався до співбесідника, до цуцика, характеризував його. Для цього вчили учнів вголос читати діалоги героїв оповідання, дотримуючись розділових знаків, граматичних і логічних наголосів, інтонації мовлення.

На підсумковому етапі вивчення твору використали завдання на зіставлення й порівняння сутності зображених подій, явищ, підсумковий етап давав можливість виявити міру засвоєння учнями змістової та смислової складових твору, сприймання його сюжетної й композиційної єдності, диференціювати зображене, насамперед героїв, їхні вчинки, зовнішній вигляд, аналізувати й диференціювати зображені події. Так, для більш глибокого розуміння сутності трагедії безправної жінки-кріпачки Олесі – героїні повісті Марка Вовчка «Козачка, запропонували учням переказати частини повісті за планами: «Життя Олесі до заміжжя», «Олеся – кріпачка». Щоб школярі краще зрозуміли сутність

зображених у повісті подій, наслідки державного устрою, що їх спричинив, причинно-наслідкові зв'язки, провели дискусію на тему: «Два світи – два життя», порівнюючи життя вільної людини та пригнобленої існуючим державним устроєм.

По закінченню експерименту виділили чотири рівні оволодіння учнями читацькими уміннями за наступними показниками: розуміння прочитаного (осмисленість), адекватна інтерпретація сприйнятого матеріалу, використання допомоги. Перший рівень – високий (продуктивний), передбачав самостійну роботу з твором і контроль власної читацької діяльності; другий рівень – достатній (репродуктивно-продуктивний), за якого учні виконували завдання за інструкцією, без прямої допомоги учителя й певної опори; на третьому рівні – середньому (репродуктивному) учні виконували завдання за аналогією та з опорою на наочність у аналогічній навчальній ситуації, завдяки чому забезпечувалося формування ситуативного мислення; четвертий рівень – початковий (пасивний) – передбачав роботу школярів під прямим керівництвом учителя. Проаналізувавши отримані дані, до високого рівня віднесли 23% учнів, чого не спостерігали на констатувальному етапі дослідження; на достатньому рівні виконували завдання 51% школярів; на середньому рівні – 19% респондентів; 7% обстежених залишилися на початковому рівні, у яких крім помірної розумової відсталості, наявні різноманітні супутні порушення розвитку.

Отже, діалогові технології, у процесі застосування яких використовували методи навчання літератури, сприяли оволодінню читацькими уміннями розумово відсталими учнями. Школярі навчилися відтворювати прочитане – переказувати твір або його частини за поданим планом, визначати складові частини тексту й встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між зображеними подіями та адекватно їх оцінювати, засвоїли уміння складати характеристики героїв та висловлювати власну думку щодо прочитаного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курганов С. Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге: книга для учителя / С. Ю. Курганов. – М. : Просвещение, 1989. – 128 с.
2. Небеленчук І. О. Діалогові технології навчання зарубіжної літератури учнів 5-7 класів / І. О. Небеленчук: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література). – К., 2011. – 247 с.